

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA MİZAHÎ BİR ZAAF: ZEN-PÂRELİK

A HUMOROUS WEAKNESS IN CLASSICAL TURKISH LITERATURE: WOMANIZING

Gökçehan Aysel YILMAZ * Öz

Erkeklerin kadınlara duyduğu cinsel düşkünlüğü tanımlayan zen-pârelik, klasik Türk edebiyatında hoş karşılanmayan bir zaaftır. Nev'î-zâde Atâyî'nin Nefhatü'l-ezhâr'ında ve Sohbetü'l-ebkâr'ında, Sâbit'in Dere-nâme'sinde, Subhi-zâde Feyzî'nin Heft Seyyâre'sinde, Sünbül-zâde Vehbî'nin Şevk-engîz'inde, Hikâye-i Zen Dost ya da Hikâye-i Mekk-i Zenân-ı 'Acûz'da, Fennî'nin Sevâhil-nâme'sinde, Tırsî'nin Dîvân'ında, Râmiz Mehmed Efendi'nin Zen-Dost'unda ve Bayburtlu Zihnî'nin Sergüzeşt-nâme-i Zihnî'sinde zen-pâreler, mizahî beyitlerle eleştirel bir üslup içerisinde anlatılmakta; hatta hicvedilmektedir. Çalışmada, bahsi geçen eserlerden hareketle zen-pâre erkeklerin lakapları, yaşadıkları yerler, meslekleri, kadımlarla bir arada oldukları/ buluştukları mekânlar, kadınlara olan zaafı yüzünden yaşadıkları durumlar/ olaylar incelenmekte; böylelikle klasik Türk edebiyatında zen-pâreliğin portresine ulaşmak ve şairlerin kadın-erkek ilişkilerinin şehvî yönüne bakış açısını öğrenmek amaçlanmaktadır.

* Dr.,

gokcehanagaoglu@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3815-135X
Trabzon / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler

Klasik Türk edebiyatı, mizah, hiciv, eleştiri, zen-pâre

Keywords

Classical Turkish literature, humor, satire, criticism, womanizer

Abstract

Womanizing is defining that men's leching for women. Being a womanizer is an unwarrantable weakness in classical Turkish literature. Womanizers are mentioned with humorous couplets, critical wordings, even satirized in Nev'î-zâde Atâyî's Nefhatü'l-ezhâr and Sohbetü'l-ebkâr, Sâbit's Dere-nâme, Subhi-zâde Feyzî's Heft Seyyâre, Sünbül-zâde Vehbî's Şevk-engîz, Hikâye-i Zen Dost ya da Hikâye-i Mekk-i Zenân-ı 'Acûz, Fennî's Sevâhil-nâme, Tırsî's Dîvân, Râmiz Mehmed Efendi's Zen-Dost and Bayburtlu Zihnî's Sergüzeşt-nâme-i Zihnî. In this study it's been researched about womanizer's cognomens, settling places, occupations, places where meeting with women, troubles about their leching for women in those texts. In relation to these it's aimed that getting a view of womanizing in classical Turkish literature.

Başvuru/Submitted: 25/12/2021

Kabul/Accepted: 23/06/2022

GİRİŞ

Mizah, durumların, olayların ve kişilerin alışılmışın dışında sayılan, gülünç, tezat, tuhaf vb. özelliklerini; güldürmek ve eğlendirmek amacıyla anlatmak olarak tanımlanabilir. Mizahın temeli pek çok kaynakta (Bayrak, 2001, s. 4; Çiftçi, 1998, s. 147; Nesin, 2001, s. 20; Öngören, 1983, s. 15; Türk Dil Kurumu [TDK], 2011, s. 1692) gülmeye dayandırılmaktadır. Antik Yunan'da bir çeşit duygusal tepki olarak görülen (Sanders, 2001, s. 119, 127) gülme; Orta Çağ'da "insanın ikinci doğası" olarak kabul edilerek kutsal bayramlarda ve törenlerde hoş karşılanmış, bedeninin alt bölgelerinin bir imgesi olarak düşünülmüştür (Bakhtin, 2001, s. 96). Ancak Michael Billig'e göre mizahın varlığı; biyolojinin gerekliliklerinden ziyade sosyal yaşam talepleri ve kültürel bir anlam taşınması ile ölçülebilmektedir (aktaran Baş & Ulu Aslan, 2020, s. 148).

Mizahın doğuşu, uzun yıllar boyunca tartışılmış; Eflatun, Aristo, Sokrates ve Cicero'nun görüşleri XVII. yüzyıldan itibaren kuramsallaşmıştır. "Üstünlük kuramı", kaynağını Platon ve Aristoteles'in sorgulamalarından almakta olup en eski gülme kuramı olarak kabul edilmektedir. Platon, bir kişiyi gülünç kılan şeyin onun kendisini bilmemesi olduğunu düşünmekte; Aristoteles ise gülmenin alayın bir türü olduğunu savunmakta ve nüktenin "adam edilmiş bir küstahlık" olduğunu belirtmektedir (Morreal, 1997, s. 8-9). Üstünlük kuramına göre gülen kişi kendisini, onu güldüren kişi/kişilerden sosyo-ekonomik konum, zekâ, kültür, fiziksel görünüm vb. hususlarda daha üstün görmektedir. Kendisinin "üstün"lüğüne karşısındakinin ise kusurlarına, eksiklerine, çirkinliklerine gülen bir kişi esasen o durumda olmadığı için gülmektedir. Bu teoriyi geliştiren Thomas Hobbes, insan kusurlarına yüksek sesle gülenleri "korkak", "yüreksiz", "küçük" olarak görmektedir. Gülen kişinin aslında "küçük" olan egosunun güçlü ve incitici bir alaycı gülme yarattığını bildirmektedir (Sanders, 2001, s. 242). Robert Escarpit ise üstünlüğe bağlı gülmeyi, egemenlik duygusu ile ilişkilendirmekte; insanların güvenliklerini sağlamak için kullandıkları atadan kalma bir araç olduğunu söylemektedir (2016, s. 141). "Uyumsuzluk kuramı" ilk kez Aristoteles tarafından konuşmacıların, dinleyicileri güldürmesi için kullanabileceği bir yöntem olarak ele alınmıştır (Morreal, 1997, s. 25). XVIII. yüzyılda Kant, teoriyi geliştirmiş ve gülmenin kaynağını uyumsuzluğa dayandırmıştır. Ona göre gülme, "yıkılan bir umudun hiçliğe doğru ani değişiminden doğan bir duygu"dur (Morreal, 1997, s. 26). Henri Bergson ise, insandaki alışlagelmiş süreçleri anımsatarak "makineleşen" insanın çalışmasını aksatan her şey komik olabileceğini belirtmektedir (1996, s. 23). "Rahatlama kuramı" Aristoteles'in kişinin içinde biriken heyecanlardan arınması için tragedyayı önermesinden (Nutku, 1985, s. 56-59) ve XVII. yüzyılda Descartes'ın bir kötülüğe karşı kayıtsız olduğunda veya kişinin bundan zarar görmeyeceğini anlamasının sonrasında yaşadığı sevinç düşüncesinden (Türkmen, 1997, s. 50) geliştirilmektedir. XVIII. yüzyılda Shaftesbury, kişinin ruh halleri kısıtlandığında içinde bulunduğu bu durumdan kurtulmak için çareler arayacağını ve sonunda kendisini gösterdiği için aslında bu durumdan hoşnut kalıp, üzerindeki baskıdan öç almış olacağını düşünmektedir (Morreal, 1997, s. 8). XIX. yüzyılda Spencer ise kişinin gülmesinin sadece sinirsel enerjinin dışa vurulmasına hizmet ettiğini savunmaktadır (Morreal, 1997, s. 32-34). Sigmund Freud bu görüşleri psikanaliz

kuramı ile bağlantı kurarak incelemekte; kişinin duygularını bastırmak için biriktirdiği enerjisi gülmek için kullandığını ortaya koymaktadır (Morreal, 1997, s. 51).

Mizahın, Klasik Türk edebiyatında önemli bir yeri bulunmaktadır. Konuya ilişkin araştırmalarda sıklıkla hicivle birlikte ele alınan mizah, hezl, latife, mutâyebe, mülâtefe, müzah, ta'riz, tehzil, şathıyyat gibi terimleri de içeriğinde barındırmaktadır. Edith Gülçin Ambros, Osmanlı edebî türlerinin çoğunda mizahın zorunlu veya isteğe bağlı bir öge olma konumunda bulunduğunu belirterek; bu durumun Osmanlıların mizaha olan bağlılığını ortaya koyduğunu bildirmektedir (2009, s. 84).

Türk edebiyatında mizahî üslubun izlerini VIII. yüzyılda *Orhun Abideleri'*ne (Ergin, 1986), XI. yüzyılda Yûsuf Has Hâcib'in *Kutadgu Bilig'*ine (Kaçalın, t.y.) ve Kaşgarlı Mahmûd'un *Divânü Lugâti't-Türk'*üne (Tekin, 2005) kadar dayandırmak mümkündür. Anadolu'daki en eski yazılı mizah ürünleri XIII. yüzyılda Yûnus Emre'nin "*Çıktım erik dalına onda yedim üzümü*" diye başlayan şathiyyesinde (Tatçı, 1991, s. 267), *Risâletü'n-nushiyye'*sinde (Günay & Horata, 1994) ve Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin *Mesnevî'*sinde (Gölpınarlı, 1981-1983-1984) bulunmaktadır.

Klasik Türk edebiyatı içerisindeki mizahî hikâyeler, mizahî şiirler vb. türlerde cinsellik teması önemli bir yer tutmaktadır. XIII. yüzyılda Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin *Mesnevî'*sinde, XVI. yüzyılda "*Deli Birader*" lakaplı Gazalî'nin mensur eseri *Dâfiü'l-gumûm ve Râfiü'l-humûm'*unda (Bardakçı, 1992, s. 30-36; Bingölçe, 2007, Kuru, 2000), Taşlıcalı Yahyâ'nın *Usûl-nâme'*sinde (Alkaya, 1996), Meâlî (Ambros, 1982), Zâtî (Çavuşoğlu & Tanyeri, 1987; Tarlan, 1970), Lâmi'î Çelebi (İsen & Burmaoğlu, 1978), Mânî (Demirel, 2017) ve Üsküplü İshâk Çelebi'nin (Çavuşoğlu & Tanyeri, 1989) Bursa şehrengizlerinde, XVII. yüzyılda Nef'î'nin *Sihâm-ı Kazâ'*sında (Başdaş, 2018), Nev'î-zâde Atâyî'nin *Nefhatü'l-ezhâr'*ında (Kuzubaş, 2005), *Sohbetü'l-ebkâr'*ında (Yelten, 2017) ve *Sâkî-nâme'*sinde (Arslan, 2012), Subhî-zâde Feyzî'nin *Heft Seyyâre'*sinde (Alkan İspirli, 1997), Sâbit'in divanında (Karacan, 1991), *Dere-nâme* (Karacan, 1990a), *Berber-nâme* (Karacan, 1990b) ve *Amrû'l-leys* (Karacan, 1990c) isimli mesnevilerinde, XVIII. yüzyılda Sünbül-zâde Vehbî'nin *Şevk-engîz'*inde (Sürelli, 2007), Kânî'nin divanındaki mektuplarda (Yazar, 2012), İsmâil Belîğ'in Bursa şehrengizinde (Abdulkadiroğlu, 1985), Enderunlu Fâzıl'ın *Defter-i Aşk'*inde (Kuru, 2005) ve *Zenân-nâme'*sinde (Öztürk, 2002), *Hikâye-i Zen Dost ya da Hikâye-i Mekk-i Zenân-ı 'Acûz* isimli mensur eserde (Akman, 2012), XIX. yüzyılda Bayburtlu Zihnî'nin *Sergüzeşt-nâme-i Zihnî'*sinde (Demirayak Özsoy, 1997) ve Gâlib Paşa'nın *Mutâyebât-ı Türkiyye'*sinde (Kaçalın, 2000) cinsel içerikli beyitler, tasvirler ve hikâyeler bulunmaktadır. Bu eserlerin yanı sıra, XIV. yüzyılda Şeyhoğlu Mustafa'nın *Hurşîd-nâme'*si (Ayan, 1979), XV. yüzyılda Hamdullah Hamdî'nin *Yusuf u Züleyhâ'*sı (Onur, 1991), Cemâlî'nin *Hümâ vü Hümâyûn'*u (Horata, 2016-2017), Cem Sultan'ın *Cemşîd ü Hurşîd'i* (İnce, 2000), Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn'i* (Timurtaş, 1963); XVI. yüzyılda Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn'*u (Doğan, 2010), Taşlıcalı Yahyâ'nın *Yûsuf ve Zelihâ'*sı (Çavuşoğlu, 1979), XIX. yüzyılda Refî-i Âmidî'nin *Cân u Cânân'*ı (Öztoprak, 2000) gibi aşk mesnevilerinde kahramanların cinselliğinin açık bir dille ya da mazmunlarla ele alındığı beyitler mevcuttur. Ancak aşk mesnevilerinde "*cinselliğin yoğun bir biçimde yer aldığı söylemek, fakat bunun dile getirilmesinde*

müstehcenliğe düşmemek için azamî gayret gösterildiğini ve edebî kayıdan ödün verilmediğini de eklemek gerekir” (Kutlar Oğuz, 2002, s. 108).

I. Klasik Türk Edebiyatında Zen-pârelik/ Zen-pâreler

Zen-pâre, sözlükte “zampara” (Devellioğlu, 2006, s. 1419), “kadın düşkünün erkek” (Bingölçe, 2011, s. 172) gibi anlamlara gelmektedir. “Zen-dost”, “zen-perest” gibi farklı ifadeler de bu anlamı karşılayacak şekilde kullanılmaktadır¹. Bunun yanı sıra Enderunlu Fâzıl’ın *Zenân-nâme*’sinde ve Bayburtlu Zihnî’nin *Sergüzeşt-nâme-i Zihnî*’sinde kadınlara düşkün erkeklerden “batakçı”, “horoz” gibi argo ifadelerle bahsedilmektedir². Zen-pârelik, klasik Türk edebiyatında hoş karşılanmayan bir durumdur. “Çünkü kadın düşkünün olmanın kötülüğü kadının kötülüğünden kaynaklanmaktadır” (Yerlikaya, 2014, s. 109). Edirneli Nazmî’ye göre akıllı olan bir kişi “zen-perest” olmaz. “Zen-perest” kişi bir kadının mahkûmudur, gayreti ve utanması olan bir erkek “böyle” olmayı seçmez. “Zen-perest”lik, “ahmak”lık ve “dünyâ-perest”liktir. Gelibolulu Âlî ve Muvakkıt-zâde Pertev, “zen-perest” olmayı dünyaya bağımlı olmakla bir tutmaktadırlar.

O kim ‘âkildür olmaz zen-perest ol

O fi’li fehmi yok bir kevden eyler (Edirneli Nazmî G. 1793/ 3) (Üst, 2018, s. 1050)

Zen-perest olmak bir er mahkûmı olmağdur zenün

İtmez anı gayret u ‘ârı olan er ihtiyâr (Edirneli Nazmî, G. 1844/ 4) (Üst, 2018, s. 1075)

Zen-perest olmaz ol er kim Nazmî

Olmaya gayet-ile bir ahmak (Edirneli Nazmî, G. 3447/ 5) (Üst, 2018, s. 1886)

Zen-perest olmakdan olur imdi yâ dünyâ-perest

Şol seven er muttasıl sîm ü zer-ile zîveri (Edirneli Nazmî, G. 6413/ 6) (Üst, 2018, s. 3416)

¹ XVIII. yüzyılda süslü nesir tarzında yazılmış, yazarı bilinmeyen bir hikâye olan “*Hikâye-i Zen-Dost ya da Hikâye-i Meker-i Zenân-ı ‘Acûz*” (Akman, 2012), Yenişehirli Avnî’nin *Mir’ât-ı Cünûn* mesnevisinin on ikinci bölümü “*Zen-dost*” (Turan, 2008, s. 686), Fennî’nin *Sevâhîl-nâme*’si (Demirkazık, 2009, s. 693), Sâbit’in *Dere-nâme*’si (Karacan, 1990a, s. 25), Gelibolulu Sürûri (Ünver, 2020, s. 239), Sümbül-zâde Vehbî (Yenikale, 2017, s. 443, 476, 501) ve Râmiz Mehmed Efendi’nin divanları (Polat, 2003, s. 337), “*zen-dost*” ifadesinin “*zen-pâre*” anlamına gelecek şekilde kullanımına örnektir. “*Zen-perest*” ise, Nev’î-zâde Atâyî’nin *Nefhatü’l-ezhâr*’ında (Kuzubaş, 2005), Arpaemîni-zâde Mustafâ Sâmî (Kutlar Oğuz, 2017, s. 372), Edirneli Nazmî (Üst, 2018), Muvakkıt-zâde Pertev (Bektaş, 2017, s. 306), Osman Nevres (Kaya, 2020, s. 259) ve Vizeli Ramazan Behiştî’nin divanlarında (Aydemir, 2018, s. 134, 135, 188) “*zen-pâre*” ile aynı anlamı karşılamaktadır.

² Aşağıdaki beyitlerde Enderunlu Fâzıl “*batakçı*” dediği zen-pârelerden öğrendiğini belirtmekte; Bayburtlu Zihnî ise, Karaağaç naibinden “*hurûs-ı gerzek*” olarak bahsetmektedir.

İşte bu yolda benim çamurum

Hep batakçılar ise menfûrum (Enderunlu Fâzıl, *Zenân-nâme*/ 76a/1) (Öztürk, 2002, s. 76)

Hurûs-ı gerzek gibi zenpâre

Yarasa gibi sarılır yâre (Bayburtlu Zihnî, *Sergüzeşt-nâme-i Zihnî*/ 37/10) (Demirayak Özsoy, 1997, s. 60)

Dünyâ ne kahbe-zendür ana zir-dest olam

Erlık midür 'acûze zevüp zen-perest olam (Gelibolulu Âlî, G. 925/ 1) (Aksoyak, 2018, s. 955)

Tehî mekr itme ey fertûte-i dehr ehl-i dünyâya

Ne hâcet zen-perestân-ı zamâne cûşîş-i dîke (Muvakkıt-zâde Pertev, G. 500/ 2) (Bektaş, 2017, s. 306)

Leylâ ile Mecnûn, Ferhâd u Şîrîn, Hüsrev u Şîrîn vb. aşk mesnevilerinin erkek kahramanları, Âşık Çelebi, Edirneli Nazmî, Mostarlı Hasan Ziyâ'î, Sünbül-zâde Vehbî ve Vizeli Ramazan Behiştî gibi şairler tarafından "zen-pâre" olarak görülmektedir. Edirneli Nazmî, "merdâne" olan kişinin Ferhad ve Mecnun gibi "zen-perest"lerin kıssasını okumayacağını belirtmektedir. Mostarlı Hasan Ziyâ'î, aşıklar defterinde zen-pâreler gördüğü için bir daha Ferhad ve Mecnun'un adını anmayacağını söylemektedir. Sünbül-zâde Vehbî'ye göre himmet sahibi "merdâne"lerin Mecnun ve Ferhad'ın kıssalarından alabileceği bir hisse yoktur; Ferhad, Şirin yüzünden "koca bir ırgat"a dönmüştür. Vizeli Ramazan Behiştî, kendisinin Ferhad ve Mecnun'la kıyaslanmaması gerektiğini; çünkü "râh-ı 'ışk"ta olan erkeklerin "zen-pâre"lerle arkadaş olamayacağını bildirmektedir.

Ko Mecnûn ile Ferhâdı iki zen-pâre bâtıldur

Bana gel ister isen hizmet-i pîr ihtiyâr-ı 'ışk (Âşık Çelebi, G. 76/ 6) (Kılıç, 2017, s. 117)

Okımaz merdâneler Ferhâd u Mecnûn kıssasın

Zen-perestün Nazmiyâ anmazlar anlar adını (Edirneli Nazmî, G. 6456/ 5) (Üst, 2018, s. 3435)

Meded bir dahı anman bana Ferhâd ile Mecnûnı

Yazılmış defter-i 'uşşâkda zen-pâreler gördüm (Mostarlı Hasan Ziyâ'î, G. 293/ 4) (Gürgendereli, 2017, s. 154)

Sâhib-i himmet-i merdaneye zen-dostların

Hisse yok kıssa-yı Mecnûn ile Ferhâd'ından (Sünbül-zâde Vehbî, G. 200/ 5) (Yenikale, 2017, s. 443)

Ol ki Şîrîn lebe Ferhâd oldu

Taş döğen bir koca ırgâd oldu (Sünbül-zâde Vehbî, *Şevk-engîz*/ 545) (Süreli, 2007, s. 125)

Eylemen Ferhâd u Mecnûn'ı Behiştî'ye kıyâs

Merd-i râh-ı 'ışka olmaz hem-kadem zen-pâreler (Vizeli Ramazan Behiştî, G. 137/ 5) (Aydemir, 2018, s. 178)

Klasik Türk edebiyatında zen-pârelerin kadınlara olan zaafları ve bu sebeple yaşadıkları gülünç, utanç verici durumlar/ olaylar mizahî bir dille anlatılmaktadır. Özellikle mesnevilerde daha detaylı bir biçimde anlatılan zen-pâreler; eğlenceye,

kadınlara ve cinselliğe olan düşkünlükleri noktasında “levend” tipiyle benzerlik göstermektedir. Kimi şairlerin zen-pâreliğe dair çeşitli hususların ortak temalarla işlendiği beyitleri bulunmakla birlikte; zen-pârenin klasik Türk edebiyatı tiplerinden biri olduğu söylenemez. Çünkü bu edebî gelenek içerisindeki tiplerin, “*deoletin toplum ve birey nezdinde geçmiş döneme ait sosyolojik, ekonomik, askerî ve sağlık gibi alanlardaki uygulamalarını ve genel geçer değer yargularını göstermesi açısından önemli bilgilerin çıkmasına zemin hazırladığı görülmüştür*” (Çelik, 2019, s. 395).

Nev’î-zâde Atâyî’nin *Nefhatü’l-ezhâr*’ının “*Dâsitân-ı Zenbâre-i Haris ki Bir Zen-i Ferhâd-Gûşe Mübtelâ Olub Cârîyesiyle Safâda İken Esîr-i Dâm-ı Belâ Olmuşdur*” başlıklı on beşinci hikâyesinde³ ve *Sohbetü’l-ebkâr*’ının “*Dâstân-ı Giriftâr-i Zen-Bâre Bedâm-ı Mekkâre Beyânındadır*” başlıklı yirmi beşinci bölümünde⁴, Sâbit’in *Dere-nâme*’sinde⁵, Subhi-zâde Feyzî’nin *Heft Seyyâre*’sinin “*Bu Hikâye Bir Zen-pâre Bir Sâliha Hâtuna Musallat Olup Hâtun Teşekkî Üzere Olmagla Hem-civârı Olan Mekkâre ‘Avret Zen-pâreyi Hânesine Da’vet Eyleyüp ve Cezâ İdüp Zen-pârenün Tevbe-kâr Olduğudur*” başlıklı altıncı hikâyesinde⁶, Sünbül-zâde Vehbî’nin *Şevk-engîz*’inde⁷, *Hikâye-i Zen-Dost ya da Hikâye-i Mekt-i Zenân-ı ‘Acûz*’da⁸, Râmiz Mehmed Efendi’nin *Zen-Dost*’unda⁹, Bayburtlu Zihnî’nin *Sergüzeşt-nâme-i Zihnî*’sinin “*Der Beyân-ı Ahvâl-i Karaağaç vü Hareket-i Mümin*”

³ Hikâyede İstanbul’da yaşayan bir zen-pârenin, üvey annesinin kandırmacası doğrultusunda kendisinden yaşça büyük, “çirkin” bir kadınla evlendirilmesi ve adamın evlerindeki cariyeyle yaşadığı gizli birliktelik anlatılmaktadır. Cariye ve adam, evde kabul günü varken perde arkasında buluşup cinsel ilişkiye girerken adamın beslediği koç, onları salona, misafirlerin tam ortasında düşürür. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Kortantamer, 1997, s. 192-193).

⁴ Hikâyede İstanbul’da, Üsküdar’da yaşayan kadın bir zen-pârenin duvar deliklerinden bir avludaki kadınları gözetlemesi, bundan rahatsız olan kadınların, adamın cinsel organuna iğneler batırarak onu cezalandırması anlatılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Kortantamer, 1997, s. 219).

⁵ Mesnevide, kadın düşkünü bir adam olan *Söz Ebesi*’nin evli, Ermeni bir kadınla birlikte olmak için yaptığı hileler anlatılmaktadır. Söz Ebesi ve akıl hocası Hâce Fesad, bu kadının kocasıyla piknik yaptığı bir gün onları takip eder. Piknik alanında Söz Ebesi doğum yapmak üzere olan hamile bir kadın kılığına girer. Hâce Fesad da onun kocasıymış gibi davranarak Ermeni kadından yardım ister. Kadın burada tuzağa düşürülür ve Söz Ebesi, kadına yönelik cinsel amaçlarına ulaşır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Karacan, 1990a, s. 11-12).

⁶ Hikâyede zen-pâre bir adamın, “*salihâ*” bir kadına onu takip ederek rahatsızlık vermesi, kadının da komşularından yardım isteyerek bu kişiyi tuzağa düşürüp ona işkenceler yapması anlatılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Alkan İspirli, 1997, s. 386-391).

⁷ Mesnevide İstanbul’da yaşayan zen-pâre *Suyolcızâde* ve gulam-pâre *Kazıkçı Yeğeni*’nin kadınları ve oğlanları, cinsel açıdan kıyaslaması konu edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. (Sürelli, 2007, s. 56-63).

⁸ Hikâyede, “*iffet sahibi*” genç bir kadına şehvet duyan zen-pâre adamın, manevi annesinin yardımıyla kurduğu tuzaklar anlatılmaktadır. Önce manevi anne, genç kadını, kumaş tüccarı kocasından bir entrika ile ayırır. Sonra zen-pâreyi, büyüleri bozan, “*ilim sahibi*” bir kişi olarak tanıtır. Genç kadına, üzerinde büyü olduğunu, zen-pâre adamla cinsel ilişkiye girerse büyüünün bozulacağını söyler. Kandırılan genç kadın, zen-pâre ile birlikte olarak kocasının dönmesini bekler. Bunun ardından manevi anne, kadını ve kocasını barıştırır. Çalışmada, hikâyenin içerisindeki manzum kısımlar kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Akman, 2012, s. 14-22).

⁹ Râmiz Mehmed Efendi’nin *Dîvân*’ında yer alan 61 beyitlik bir mesnevi olan *Zen-Dost*’ta şairin ağzından, arkadaşı olan zen-pâre bir adamın yaşadığı yer, kadınlarla buluştuğu yerler, tertip ettiği eğlencelere çağırıldığı zenneler ve zennelerin kendi dilinden maceraları anlatılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Polat, 2003, s. 31).

başlıklı bölümünde¹⁰; ayrıca Fennî'nin *Sevâhil-nâme*'sinde ve Tırsî'nin *Dîvân*'ının kimi beyitlerinde zen-pâre erkekler detaylı tasvirlerle ve çoğunlukla sonunda cezalandırıldıkları olay örgüleri içerisinde anlatılmaktadır. Zen-pâre, Nev'î-zâde Atâyî, Subhi-zâde Feyzî, Sâbit, Sünbül-zâde Vehbî, Bayburtlu Zihnî, Râmiz Mehmed Efendi ve *Hikâye-i Zen-Dost ya da Hikâye-i Meker-i Zenân-ı 'Acûz*'da metnin tamamında ya da içerisindeki bir hikâye/bölümde kimliği belirli, müstakil bir kişi olarak ele alınırken; Fennî ve Tırsî'nin beyitlerinde genel bir çerçevede bahsedilmektedir. Çalışmada, yukarıda söz edilen mesneviler, divanlar ve mensur eserler içerisindeki beyitler; zen-pârenin "lakabı", "dış görünüşü", "yaşadığı yer", "mesleği", "kadınlarla bir arada olduğu/ buluştuğu mekânlar", "kadınlara olan zaafi yüzünden başından geçen olaylar" gibi başlıklara ayrılarak ve incelenerek zen-pârenin bir portresine ulaşmayı amaçlamaktadır¹¹.

I. 1.1. Zen-pârenin Lakabı

Nev'î-zâde Atâyî'nin *Sohbetü'l-ebkâr*'ında, Sâbit'in *Dere-nâme*'sinde ve Sünbül-zâde Vehbî'nin *Şevk-engîz*'inde mesnevinin/hikâyenin başkahramanı olan zen-pâreler kendi isimleriyle değil; yaşadıkları çevre, topluluk içerisindeki lakaplarla anılmaktadır. *Sohbetü'l-ebkâr*'daki kuşu ipli ve *Dere-nâme*'deki Söz Ebesi lakapları, hikâyenin olay örgüsü içerisinde bu kişilerin kadınlarla yaşadıkları olaylar neticesinde verilmiştir. *Şevk-engîz*'deki *Suyolcızâde* lakabı ise bu kimsenin karakter özelliklerini ima edecek şekilde kullanılmaktadır.

Rişte-ber-pây-ıdı mürğ-i bâmu

Kuşu ipli idi ya'nî nâmu (Nev'î-zâde Atâyî, *Sohbetü'l-ebkâr*/ 2204) (Yelten, 2017, s. 126)

Ol zemândan duyulup menkabesi

Kaldı ol şahsa lakab Söz Ebesi (Sâbit, *Dere-nâme*/ 169) (Karacan, 1990a, s. 37)

Mâcerâsı çoğidi dünyâda

Ana derlerdi Suyolcızâde (Sünbül-zâde Vehbî, *Şevk-engîz*/ 10) (Süreli, 2007, s. 88)

I. 1.2. Zen-pârelerin Dış Görünüşleri

Nev'î-zâde Atâyî'nin *Nefhatü'l-ezhâr*'ında ve *Sohbetü'l-ebkâr*'ında, Sünbül-zâde Vehbî'nin *Şevk-engîz*'inde, *Hikâye-i Zen-Dost ya da Hikâye-i Meker-i Zenân-ı 'Acûz*'da, Tırsî'nin *Dîvân*'ında ve Bayburtlu Zihnî'nin *Sergüzeşt-nâme-i Zihnî*'sinde zen-pârenin karikatürize bir dış görünüşü bulunmaktadır.

¹⁰ Mesnevinin bu bölümünde Bayburtlu Zihnî'nin Karaağaç'ta görev yaparken tanıdığı Mümin Ağa isimli bir kişi hicvedilmektedir.

¹¹ Zen-pârelikle ilgili hikâyelerin geniş bir biçimde yer aldığı mesnevilerde önce zen-pârenin lakabı, dış görünüşü, yaşadığı yer, mesleği gibi onu kısaca tanıtabilecek bilgiler verilmekte; ardından kadınlarla birlikte olmak için gezdiği ya da kadınlarla buluştuğu yerler anlatılmakta, son olarak kadınlara olan düşkünlüğü sebebiyle başından geçen olaylar ya da düştüğü utanç verici durumlardan bahsedilmektedir. Bu doğrultuda çalışmada yer alan başlıklar, beyitlerin alındığı metinlerdeki olay örgüsüne benzer şekilde sıraya dizilmektedir. Ayrıca her başlık altında yer alan eserlerdeki beyitler, yazıldıkları yüzyıllara göre, kronolojik bir biçimde sıralanmaktadır.

Nefhatü'l-ezhâr'daki zen-pâre, giyim-kuşamına ve dış görünüşüne oldukça özen göstermektedir. Kıyafetlerinin kumaşı alaca ipekli olup sarığının çemberinin şekli ise kadınların kullandıklarına benzemektedir. Kuşağı sırmalı, gömleği ve yeleği özenli, parmakları yüzüklüdür. Aslı Yerlikaya bu beyitlerde, Nev'î-zâde Atâyî'nin zen-pârenin kılık kıyafetiyle, kadınlar arasında "fiziksel özellikler üzerinden" paralellik kurduğunu belirtmektedir (2014, s. 111).

Giydiği cümle alaca perniyân

Çenber-i destârı misâl-i zenân

Sîm kuşak ile göne küydi yelek

Parmacı yüzüklü safâ imiş bilek (Nev'î-zâde Atâyî, *Nefhatü'l-ezhâr*/ 2467, 2472) (Kuzubaş, 2005, s. 196)

Nev'î-zâde Atâyî aşağıdaki beyitte *Sohbetü'l-ebkâr*'daki *kuşu ipli* lakaplı zen-pâreyi, bakımsız ve hastalıklı bir biçimde tasvir etmektedir. Buna göre *kuşu ipli*nin yüzü kararmış avare bir köpek, baykuş misali bir gece kuşudur.

Bir yüzi kara seg-i âvâre

Bûm-veş gice kuşu zen-pâre (Nev'î-zâde Atâyî, *Sohbetü'l-ebkâr*/ 2202) (Yelten, 2017, s. 126)

Sünbül-zâde Vehbî, *Şevk-engîz*'deki *Suyolcızâde* lakaplı zen-pâreyi kendisine ve görüntüsüne karşı takındığı abartılı dikkatle ele almaktadır. Bu kişi "sırmalı", "nev-be-nev" giysilerle gezmektedir; süslenerek "telli bebek" gibi olur. "Hançer"ini göstererek göbeğini çalkalar. Üzerindeki kırmızı giysilerle gelincik çiçeğine, "kız köçeği"ne benzer. Başında taş yarığı bile olsa telli sarığını takar. Salınarak, kaşını gözünü süzerek yürür, "kız gibi" ağzını büzerek konuşur. Boynunu uzatır, gerdan kırar, köşe başında bıyıklarını burar, yağlanıp kokular sürünür. Gözünün sürmesini taşıyarak sürer, burnu da onun "yalancı şahidi"dir. Adeta yalan getiren Burnâz Bey'dir. Beyaz kollu kişilere karşı "güya" koluna nal ile damga vurmuştur. Aşağıdaki beyitlerle, *Nefhatü'l-ezhâr*'daki bahsi geçen zen-pâre tasvirleri arasındaki benzerlik bulunmaktadır. Bu durumda şairin, *Suyolcızâde*yi oluştururken Nev'î-zâde Atâyî'nin beyitlerinden ilham alarak karakterini detaylandırdığı düşünülebilir.

Nev-be-nev câme giyerdi viresi

Aldatırdı nice müflis teresi

Zib ü zîverle olup telli bebek

Gösterip hançeri çalkardı göbek

Sanki allarla gelincik çiçeği

Zenne kolbaşısının kız köçeği (Sünbül-zâde Vehbî, *Şevk-engîz*/ 31-33) (Sürelli, 2007, s. 90)

Olsa başında dahi taş yarığı

Çatal eylerdi o telli sarığı

Salınıp kaşını gözün süzerek
 Söylese kız gibi ağızın büzerek
 Uzatıp boynunu gerdân kırarak
 Köşe başında bıyıklar burarak
 Yağlanıp da sürünürdü yâre
 Çıkarırdı kokusun bî-çâre
 Gözünün sürmesi pek taşkın idi
 Sürmeli gözler için şaşkın idi
 Şâhid-i zûrî idi burnu meğer
 Sanki Burnâz Beg idi zûr-âver
 Sîm-i sâ'idlere karşı gûyâ

Koluna na'l ile urmuş tamgâ (Sünbül-zâde Vehbî, *Şevk-engîz/ 35-41*) (Süreli, 2007, s. 90-91)

*Hikâye-i Zen-Dost ya da Hikâye-i Meker-i Zenân-ı 'Acûz'*un aşağıdaki beyti *Nefhatü'l-ezhâr*'ın yukarıda yer alan 2467 numaralı beytinden birebir alınmış olup; hikâyenin baş kahramanı olan "zen-dost" adam, işlemeli, ipekli, renkli giysiler giymekte; sarığını, kadınların bağladığı gibi takmaktadır.

Giydiği cümle alaca perniyân

Çenber-i destârı misâl-i zenân (*Hikâye-i Zen-Dost ya da Hikâye-i Meker-i Zenân-ı 'Acûz*) (Akman, 2012, s. 76)

Tırsî'nin *Dîvân*'ının aşağıdaki beytinde zen-pârenin bıyıkları, sıçankuyruğu gibi burulmuş bir görünümde dir.

Burmuş sıçan kuyruğu gibi bıyıkların

Gördüm zukâkda bir iki sürtük zen âşinâ (Tırsî, G. 11/ 4) (Yılmaz, 2017, s. 45)

Bayburtlu Zihnî'nin aşağıdaki beyitlerde hicvettiği Karaağaçlı Mümin Ağa'nın oldukça çirkin bir görünüşü bulunmaktadır. Şaire göre, ağanın sakalı "tahta", şekli "ifrit", "Ehremen", ağzındaki azı dişleri "it" gibidir.

Böyle bir tahta sakal sahte vakâr

Böyle dîn-i müflis Nemrûd şî'âr

Böyle bir kelb-i 'akûrî çân çân

Ehremen heykel ü can ibn-i can

Heyet ü heykeli ifrit gibi

Ağzının azıları it gibi (Bayburtlu Zihnî, *Sergüzeşt-nâme-i Zihnî/ 33/2-4*) (Demirayak Özsoy, 1997, s. 53)

I. 1.3. Zen-pârelerin Yaşadıkları Yerler

Nev'î-zâde Atâyî'nin *Nefhatü'l-ehhâr*'ında ve *Sohbetü'l-ebkâr*'ında, Sâbit'in *Dere-nâme*'sinde, Sünbül-zâde Vehbî'nin *Şevk-engîz*'inde ve Râmiz Mehmed Efendi'nin *Zen-Dost*'unda, zen-pârelerin yaşadığı yerler bir-iki beyitle kısaca belirtilmiştir. Nev'î-zâde Atâyî, Râmiz Mehmed Efendi ve Sünbül-zâde Vehbî'nin karakterleri İstanbul'da, Üsküdar, Kıztaşı gibi semtlerinde; Sâbit'in *Söz Ebesi* ise Rodoscuk¹²'ta yaşamakta ve Cehennem Deresi bölgesinde görülmektedir.

Şehr-i Sitanbul idi ana vatan

Yolda zenân seyri için rah-zen (Nev'î-zâde Atâyî, *Nefhatü'l-ehhâr*/ 2477) (Kuzubaş, 2005, s. 196)

Üsküdâr'a varıp itmişdi makâm

Hayli sa'y itdi çok olunca cüzâm (Nev'î-zâde Atâyî, *Sohbetü'l-ebkâr*/ 2203) (Yelten, 2017, s. 126)

Dir ki olmuşdı Rodoscukda nihân

Beş şehr sürgününi bir rind-i cihân (Sâbit, *Dere-nâme*/ 2) (Karacan, 1990a, s. 25)

Meskeni idi Cehennem Deresi

Dûzaha nâzır idi penceresi (Sâbit, *Dere-nâme*/ 6) (Karacan, 1990a, s. 25)

Cây-gâh etmiş idi Kıztaşı'n

Kızların taş yarardı başın (Sünbül-zâde Vehbî, *Şevk-engîz*/ 21) (Sürelli, 2007, s. 89)

Var idi şehr-i Sitanbul içre

Bir zen-dost-ı kabîhü'l-çihre (Râmiz Mehmed Efendi, *Zen-Dost*/ 1) (Polat, 2003, s. 337)

I. 1.4. Zen-pârelerin Meslekleri

Sâbit'in *Dere-nâme*'sinde, Subhi-zâde Feyzî'nin *Heft Seyyâre*'sinde ve Sünbül-zâde Vehbî'nin *Şevk-engîz*'inde zen-pârelerin meslekleri, yaptıkları işler aşağıdaki beyitlerde anlatılmıştır. Bu üç mesnevîde de söz konusu kişiler, sosyal hayatın içinde yer alacakları, kalabalık yerlerde bulunacakları ve dolayısıyla kadınları görebilecekleri işlerde çalışmaktadır.

Sâbit'in *Söz Ebesi* karakteri Çukur Hamamı'nda külhancı olarak çalışmış, bir müddet Mataracı Sarıca Paşa'nın av köpeklerine bekçilik yapmıştır.

Çukurında bulıcak hod-gâma

Oldı külhancı Çukur Hammâma

Bir zemân olmuş o segbân-pâye

Mataracı Sarıca Pâşâya (Sâbit, *Dere-nâme*/ 12-13) (Karacan, 1990a, s. 26)

¹² Rodoscuk, Osmanlı İmparatorluğu'nun XVIII. yüzyıla kadar Tekirdağ ve çevresine verdiği isimdir (Ateş, 2011, s. 362).

Subhi-zâde Feyzî'nin zen-pâresi, evinde durmayıp bazen yabanda bazen kuyumcular çarşısında gezmektedir. Koltukçuluk, arabuluculuk, tellallık gibi işlerle uğraşır ama bütün düşündüğü kadınlarla sohbet etmektir.

Evde oturmayup yabanda gezer

Gâh çarsû-yı zer-gerânda gezer

Gâh koltukçuluk idi kârı

Turma seyrân iderdi bâzârı

Geh miyâncı olurdu geh dellâl

Sohbet-i zenne idi fikr ü hayâl (Subhi-zâde Feyzî, *Heft Seyyâre*/ 950-952) (Alkan İspirli, 1997, s. 836)

Sünbül-zâde Vehbî'nin *Suyolcuzâdesi*, gündüzleri Çatladıkapı'da kapıcılık yapmakta; geceleri ise Sulusaray'da misafir olarak kalmaktadır. Karagümrük'te arabacılık yapıp kadınların ondan kendilerini mesire yerlerine seyre taşımalarını istemesini bekler.

Çatladukapı'da gündüz der-bân

Gece de Sulusaray'da mihmân (Sünbül-zâde Vehbî, *Şevk-engîz*/ 22) (Sürelli, 2007, s. 89)

Ya olurdu Karagümrük koçaşı

Deselerdi bizi gel seyre taşı (Sünbül-zâde Vehbî, *Şevk-engîz*/ 65) (Sürelli, 2007, s. 92)

I. 1.5. Zen-pârelerin Kadınlarla Bir Arada Olduğu/ Buluştuğu Mekânlar

Nev'î-zâde Atâyî'nin *Nefhatü'l-ezhâr*'ının ve *Sohbetü'l-ebkâr*'ının, Sâbit'in *Dere-nâme*'sinin, Subhi-zâde Feyzî'nin *Heft Seyyâre*'sinin, Sünbül-zâde Vehbî'nin *Şevk-engîz*'inin, Fennî'nin *Sevâhil-nâme*'sinin, Râmiz Mehmed Efendi'nin *Zen-Dost*'unun, Tırsî'nin *Dîvân*'ının ve Bayburtlu Zihnî'nin *Sergüzeşt-nâme-i Zihnî*'sinin aşağıdaki beyitlerinde zen-pârelerin kadınlarla birlikte olmak için fırsat kolladığı, onlarla bir arada bulunduğu ya da buluştuğu mekânlar konu edilmektedir.

Nev'î-zâde Atâyî'nin *Nefhatü'l-ezhâr*'ındaki zen-pâre, bir "*büt-i sîmîn-ten*" için kuyumcular çarşısında beklemekte; "*sebt günü*", yani Yahudiler için kutsal olan cumartesi günleri Hz. Eyüp Türbesi'nde gezmektedir.

Bir büt-i sîmîn-ten için her zamân

Bekler idi çar-sû-yı zergerrân

Sebt günü Hazret-i Eyyûbda

Kûçe-güzâr idi bu üslûbda (Nev'î-zâde Atâyî, *Nefhatü'l-ezhâr*/ 2479-2480) (Kuzubaş, 2005, s. 197)

Zen-pâre adam evlendikten sonra, eşinin çalıştırdığı cariye ile cinsel birliktelik yaşamakta; onunla evlerinin misafir odasındaki perde arkasında buluşmaktadır.

‘Âkîbet ol denlü bulur fırsatı

Kim olur ol evde zenân sohbeti (Nev’î-zâde Atâyî, *Nefhatü’l-ezhâr/* 2555) (Kuzubaş, 2005, s. 203)

Câriye didi turayın sana ben

Kapu arasında bakub perdeden

Arduma geç sen benüm eyle safâ

Lîk şu şart ile yolundan evvelâ (Nev’î-zâde Atâyî, *Nefhatü’l-ezhâr/* 2593-2594) (Kuzubaş, 2005, s. 205)

Sohbetü’l-ebkâr’daki *kuşu ipli*, sonunda kendisine bu lakabı kazandıracak olan kadınları gizlice gözetleme alışkanlığı sebebiyle “*dîvâr-ı harem*”leri kollamaktadır. Evlerde kadınların bulunduğu kısımların duvarlarında delikler, aralıklar aramaktadır. Hangi duvarda bir aralık görse o “*küstâh*”, “*yılan*” gibi içeri akmakta; delikten görmek için “*ağaç kakan*” gibi olmaktadır.

Dâ’imâ itmege keşf-i ‘avrat

Perde-dârâne idermiş gılzat

Görse her kanda ki dîvâr-ı harem

Anda fürce gözedirmiş her-dem

Kapıda halka gibi gûşu müdâm

Mâr-veş akar-ımuş ol küstâh

Kankı dîvârda görse sûrâh

Mâr-veş akar-ımuş ol küstâh (Nev’î-zâde Atâyî, *Sohbetü’l-ebkâr/* 2207-2210) (Yelten, 2017, s. 126)

Göricek anı delikten o denî

Oldı ol tahtanun ağaç kakanı (Nev’î-zâde Atâyî, *Sohbetü’l-ebkâr/* 2219) (Yelten, 2017, s. 127)

Sâbit’in *Dere-nâme*’sinde *Söz Ebesi*, peşinde olduğu Ermeni kadının, kocasıyla birlikte Donlu Dere isimli mesire yerine gittiğini duyunca *Hâce Fesâd*’la birlikte oraya gider. Yardım isteme bahanesiyle kadını tuzağa düşüren *Hâce Fesâd*, *Söz Ebesi*’nin onunla cinsel ilişkiye girmesine aracı olur.

Müteheyyi olup ‘işret demine

Gitdiler Donlu Dere ‘âlemine (Sâbit, *Dere-nâme/* 86) (Karacan, 1990a, s. 31)

Ermeni aldanup ol dollâba

Düşdi gerdel gibi bir girdaba (Sâbit, *Dere-nâme/* 122) (Karacan, 1990a, s. 34)

Meci işler gibi bi bâkâne

‘Avrete işlediler merdâne (Sâbit, *Dere-nâme/* 160) (Karacan, 1990a, s. 37)

Subhi-zâde Feyzî'nin *Heft Seyyâre*'sinde zen-pâre, "salihâ kadın"ı evinde rahatsız etmektedir. Bu adamdan kurtulmak için komşularından yardım isteyen kadın, "vuslat" bahanesiyle onu evine çağırmaya karar verir.

Geldi zen-pâre kapuya mesrûr

Fikr-i vuslatla geldi zevk ü sürûr (Subhi-zâde Feyzî, *Heft Seyyâre*/ 991) (Alkan İspirli, 1997, s. 838)

Sünbül-zâde Vehbî'nin *Şevk-engîz*'indeki *Suyolcızâde*'nin kadınlarla birlikte olma arzusu, onu İstanbul'un Çatladıkapı, Sulusaray, Çatalçeşme, Zennecilerkapısı, Yağlıkçı, Atmeydanı, Koçlar, Eyüp, Kâğıthane, Karagümrük, Kız Kulesi, Su Kapısı, Kızderbendi, Çatalca, Hatunili ve İncirli gibi muhtelif semtlerinde gezdirmektedir. Sünbül-zâde Vehbî'nin bu yerleri, isimlerinin *Suyolcızâde*'nin cinsel faaliyetlerine atıfta bulunmak için tercih ettiği düşünülmektedir. Örneğin aşağıdaki beyitte bu kişinin Çatalçeşme'den su içmesi, meşrebine göre susuzluğunu gidermiş olamayacağı belirtilmektedir. Bahadır Sürelli'ye göre burada, "'âb' (su) kadın cinsel organının bir metaforu olarak kullanmış, 'sîr-âb' (suya kanmış) sözcüğü de yine aynı biçimde hem cinsel eylemi hem de anlatı kahramanlarından *Suyolcuzâde*'yi belirtmek üzere" kullanılmaktadır (2007, s. 70).

İçmese gâhî Çatalçeşme'den âb

Meşrebince olamazdı sîr-âb (Sünbül-zâde Vehbî, *Şevk-engîz*/ 23) (Sürelli, 2007, s. 89)

Suyolcızâde tahta perdelerin yarığında gizlice kadınları izlemekte, Zennecilerkapısı'nda "asa" gibi dikilmektedir. Yağlıkçı semtinde kadınlardan nakış örneği alıp bakmaktadır. Bir semtten kadınların oluşturduğu bir kalabalık geçse hemen koşturmaya başlar. Atmeydanı'nı doludizgin gezer, her yanını koşarak dolaşır. Koçlar semtini gezer, cuma günleri Eyüp'e gider. "Teni kaymak gibilerin şevkinden" sütçülerin yanını mesken edinir. Bahar mevsiminde "nâzenînler" in Kâğıthane'ye gelişini bekler, Kız Kulesi peşinde dövüş olsa Sukapısı'ndan yürür. Kızderbendi'ni almaya çalışsa kendini "kayd u bend"e düşürür. Bazen Çatalca'yı bazen Hâtunili'ni dolaşır. Eğlence sofrasını hazırlayıp İncirli'de şarap içer.

Tahta perde yarığında pinhân

Harem-i câra olurdu nigerân (Sünbül-zâde Vehbî, *Şevk-engîz*/ 26) (Sürelli, 2007, s. 90)

Zennecilerkapısı'nda gûyâ

Yerleşip dikmiş idi özge 'asâ

Nakşın alırdı bakıp örneğine

Semt-i Yağlıkçı'da zen-dernekte (Sünbül-zâde Vehbî, *Şevk-engîz*/ 49-50) (Sürelli, 2007, s. 91)

Geçse bir semte gürûh-ı nisvân

O gün alırdı hemân pûye-künân (Sünbül-zâde Vehbî, *Şevk-engîz*/ 55) (Sürelli, 2007, s. 92)

Dolu dizgin gezip Atmeydâni'nı

Dolaşırdı koşarak her yanın

Koçılar semtin ederdi devrân

San tekerlek idi ol ser-gerdân

Cum'a'da ermek için matluba

Sabrı kalmazdı varıp Eyyûb'a (Sünbül-zâde Vehbî, *Şevk-engîz*/ 57-59) (Süreli, 2007, s. 92)

Teni kaymak gibiler şevkinden

Sütçüler yanın ederdi mesken

Erişip mevsim-i Kâğıdhâne

Nâzenînler çıkıcak seyrâne (Sünbül-zâde Vehbî, *Şevk-engîz*/ 61-62) (Süreli, 2007, s. 92)

Kopsa Kız kulesi peşinde döğüş

Sukapusu'ndan ederdi yürüyüş (Sünbül-zâde Vehbî, *Şevk-engîz*/ 80) (Süreli, 2007, s. 93)

Çalışıp almaga Kızderbendi'n

Kayd u bende düşürürdü kendin

Gâhice aştı Çatalca belini

Tolaşırdı gehi Hâtunilî'ni (Sünbül-zâde Vehbî, *Şevk-engîz*/ 82-83) (Süreli, 2007, s. 93)

Döşeyip sofra-i 'ays u tarabı

Çekse İncirli'de bintü'l-inebi (Sünbül-zâde Vehbî, *Şevk-engîz*/ 88) (Süreli, 2007, s. 94)

Suyolcızâde kadınları görmek için, İstanbul'da yaşayan farklı toplulukların arasına karışmaktadır. Çengilerin oyununu izlemek için zenne gösterilerine gitmekte; düğüne derneğe saldırıp başını belaya sokmaktadır. Hristiyanların Yortu günlerinde ve düğünlerinde dolaşmaktadır.

Zenneye çıksa oyunda çengi

Yüreği oynar uçardı rengi

Düğüne derneğe saldırmışdı

Başını çok yere taldırmışdı

Pek eşip yortar idi yortu günü

Bâ-husûs olsa Nasârâ düğünü (Sünbül-zâde Vehbî, *Şevk-engîz*/ 69-71) (Süreli, 2007, s. 93)

Fennî, *Sevâhil-nâme*'sinin aşağıdaki beytinde, "ey sürmeli zen-dost çelebi" diyerek seslendiği kişiye İncirli'de şarap içildiğini söyleyip "darısı başına" diye dilekte

bulunmaktadır. *Şevk-engîz'* de de benzeri ifadelerle anlatılan İncirli'nin XVIII. Yüzyıl'da zen-pârelerin uğrak mekânı olan, eğlencelerin düzenlendiği bir yer olduğu düşünülebilir.

Çekdiler sineye İncirli'de bintü'l-'inebi

Darısı başuna ey sürmeli zen-dost çebe (Fennî, *Sevâhil-nâme/* 37) (Demirkazık, 2009, s. 693)

Tırsî Dîvânı'nın aşağıdaki beytine göre zen-pâreler buluşmalarını evlerde tertip etmekte; geceleri "*rûspî*"lerin evine varınca geldiğini haber vermek için eteklerini taşla doldurmaktadır.

Eteğin taş ile zen-pâreler toldurmanun aslı

Gice rûspîye varup taşlamağa dâm için saklar (Tırsî, G. 50/ 4) (Yılmaz, 2017, s. 76)

Râmiz Mehmed Efendi'nin *Zen-Dost'*unda zen-pârenin kadınlarla buluşmak için kullandığı bir bağı bulunmaktadır. Bu bağda zenneler raks etmekte, eğlenceler düzenlenmektedir.

Meger anun var imiş bir bâğı

O imiş ekser anı oynağı

Bir iki zenne tedârik itmiş

Şehver-âne bunu idrâk itmiş (Râmiz Mehmed Efendi, *Zen-Dost/* 17-18) (Polat, 2003, s. 338)

Bayburtlu Zihnî *Sergüzeşt-nâme-i Zihnî*'nin aşağıdaki beytinde, Mümin Ağa'nın dindar görünüşüne rağmen, oğlunun yazlık evinin alt odasında "*zamparalık*"ta olduğunu söylemektedir.

Kendi tesbîh çeker yazlıkda

Oğlu alt odada zanparalıkda (Bayburtlu Zihnî, *Sergüzeşt-nâme-i Zihnî/* 32/9) (Demirayak Özsoy, 1997, s. 52)

I. 1.6. Zen-pârelerin Kadınlara Olan Zaafı Yüzünden Yaşadığı Durumlar/Olaylar

Nev'î-zâde Atâyî'nin *Nefhatü'l-ehzâr'*ında ve *Sohbetü'l-ebkâr'*ında, Subhi-zâde Feyzî'nin *Heft Seyyâre'*sinde ve Sünbül-zâde Vehbî'nin *Şevk-engîz'*inde zen-pâreler, kadınlara olan zaafı yüzünden utanç verici durumlara düşmekte, cezalandırılmaktadırlar. *Nefhatü'l-ehzâr*, *Sohbetü'l-ebkâr* ve *Heft Seyyâre'*de zen-pâreler hem fiziksel acılar çekerek cezalandırılmakta hem de başka insanların karşısında utanç verici bir duruma düşmektedir. *Şevk-engîz'*de ise *Suyolcızâde*, içinde bulunduğu "*rezil*" halin farkında değildir.

Nev'î-zâde Atâyî'nin *Nefhatü'l-ehzâr'*ında cariye, zen-pâreye evde kabul günü olurken cinsel ilişkiye girmeyi teklif eder. Bu esnada yüzü misafir kadınlara dönük olacak, vücudunun geri kalanı ise perdenin arkasında kalacaktır. Ancak adamın evde beslediği koç, sahibinin kalçasını daha önce tos vurduğu bohçalara benzetir. Gördüklerini "*oyun*" zanneden hayvan, boynuzlarıyla adama vurarak cariyeyi ve onu misafirlerin tam ortasına düşürür. Çıplak kalan adam, misafirlere "*maskara*" olur.

Karşu gelür ol bu olur zahme-zen

Koç tokışur gibi iki yanadan

Var idi bir keş-i kaviyü'l-beden

Koç degül kûh-sıfat-ı kürkden (Nev'î-zâde Atâyî, *Nefhatü'l-ezhâr*/ 2596, 2598)
(Kuzubaş, 2005, s. 204-205)

Sadmeye öğretmiş idi anı er

Bogça vü bâlin tutub ana siper

İdicek âmed-şer-i râh-ı safâ

Bogçasını gördi taharrük-nümâ

Da'vet ider sadmeye sundı yine

Bir iki hatve çekilüb ardına

Eyledi bir hamlede anı zebûn

İtdi evün ortasına ser-nigûn

Zenlere ol merdek olub mashara

Göti açıldı yüzi düşdi yere (Nev'î-zâde Atâyî, *Nefhatü'l-ezhâr*, 2600-2604) (Kuzubaş, 2005, s. 205)

Nev'î-zâde Atâyî'nin *Sohbetü'l-ebkâr*'ında *kuşu ipliye* gizlice izlediği kadınlar bir oyun oynar. Kadınların arasından “ârif” birisi, bir iplik alıp adamın cinsel organına bağlayarak iğneler batırır. Bu esnada cinsel organı duvar ve iplik arasında sıkışan adam, kendisini kurtaramaz. İğne her battığında cinsel organından kan fışkırır. Kadınlar bir süre sonra feryatlar eden adamın haline acıyarak onu serbest bırakırlar. “İğne yemişe dönen köpek”, ipliğini sürüyerek uzaklaşır. Bu olayın üzerine zen-pâre erkek “*kuşu ipli*” lakabını alır.

İçlerinden biri kim 'ârif idi

Ya'nî bu kuş diline vâkıf idi (Nev'î-zâde Atâyî, *Sohbetü'l-ebkâr*/ 2229) (Yelten, 2017, s. 127)

Bu nezâketle hemân eyledi bend

İpliği ilmek idip atdı kemend

Çünkü bend eyledi ol mâr-ı bedi

Tîz tutup kellesini igneledi

Karaçı tudağı gibi meselâ

Geçdi bir nakş ki olmaz asla

Gördi kim kurtaramaz çekse eğer

Keskin ibrîşim anı iki böler

İtdi bin derd-ile bî-çâre figân

Turmayıp kaydadı her ignede kan (Nev'î-zâde Atâyî, *Sohbetü'l-ebkâr*, 2234-2238)
(Yelten, 2017, s. 128)

Gördi duhter ki uzandı feryâd

Kuşça cânın anın itdi âzâd

Ol dem igne yemişe döndi köpek

Süpüri tutdı ipin süriyerek

Bu kazıyye olup ifşâya sebeb

Kaldı ol dem bu zamandır o lakab (Nev'î-zâde Atâyî, *Sohbetü'l-ebkâr*, 2240-2242)
(Yelten, 2017, s. 128)

Subhi-zâde Feyzî'nin *Heft Seyyâre*'sinde "sâliha kadın" a rahatsızlık veren zen-pâre, mahalledeki kadınlar tarafından tuzağa düşürülür. Yüz üstü yatırılıp cinsel organına mum dökülerek, makatına fındık sıkıştırılarak sabaha kadar işkence edilir. Neredeyse ölecek bir duruma gelen adam, sonunda yaptıklarından pişman olarak bu "iş" e tövbe eder. Evinin önüne bir çuval içinde bırakılan zen-pâreyi karısının bulmasıyla hikâye sonlanır.

Yüzi üstüne yatırıp anı

Didi gör zelzele-i perîşânı

Kûn-ı pür-mûyî çıkdı meydâna

Başladı nâle ile efgâna

Şem'ayı aldı destüne ol an

Kûnunun mûyın eyledi sûzân

Bezme fındık getürdi bir mikdâr

Oldı bir turfe san'ata der-kâr

Çok niyâz eyledi o merdâne

Rahm idüp bakmaz idi cânâne

Fındığı tıkdı kûnine anun

Seyr idün mekrünü bu dünyânun (Subhi-zâde Feyzî, *Heft Seyyâre*/ 1017-1022)
(Alkan İspirli, 1997, s. 839)

Yil tûfengi gibi olup pür-zor

Kırmızı iken oldı çehresi mor

Oldı bî-tâb merd-i bî-çâre

Tevbeler itdi kâra zen-pâre (Subhi-zâde Feyzî, *Heft Seyyâre*/ 1027, 1029) (Alkan İspirli, 1997, s. 840)

İtdiler subh olunca ana cezâ

Bir çuval içine koyup ammâ

Arkasına alup biri anı

Bir ramak kaldı çıkmaya cânı

Hânesini haber alup 'avrat

Kodı kapu önine bâ-hayret (Subhi-zâde Feyzî, *Heft Seyyâre*/ 1044-1046) (Alkan İspirli, 1997, s. 840)

Sünbül-zâde Vehbî'nin *Suyolcızâde'si*, "avret" için erkekliğini "pâre pâre" etmiştir. Dili sarkmış, uçkuru salınmış, ağzı sulanmış bir halde gezmektedir. Ayakkabıcılar çarşısında dolaşırken kınalı bir topuk görse, ağzı "pabuç gibi" açılmakta, terliğin şevkine coşmaktadır.

Gerçi olmuşdu zükûret zen-pâre

'Avret için yine pâre pâre (Sünbül-zâde Vehbî, *Şevk-engîz*/ 28) (Süreli, 2007, s. 90)

Dili sarkıp salınan uçkûra

Sulanıp agzı olurdu şûra

Sûk-ı haffâfdan etdikce güzer

Kınalı bir topuga etse nazar

Açılıp agzı misâl-i pâpûş

Terliği şevkine eylerdi huruş (Sünbül-zâde Vehbî, *Şevk-engîz*, 51-53) (Süreli, 2007, s. 91)

SONUÇ

Çalışmada, Nev'î-zâde Atâyî'nin *Nefhatü'l-ezhâr*'ından ve *Sohbetü'l-ebkâr*'ından, Sâbit'in *Dere-nâme*'sinden, Subhi-zâde Feyzî'nin *Heft Seyyâre*'sinden, Sünbül-zâde Vehbî'nin *Şevk-engîz*'inden, *Hikâye-i Zen Dost ya da Hikâye-i Meker-i Zenân-ı 'Acûz'* dan, Fennî'nin *Sevâhil-nâme*'sinden, Tırsî'nin *Dîvân*'ından, Râmiz Mehmed Efendi'nin *Zen-Dost*'undan ve Bayburtlu Zihnî'nin *Sergüzeşt-nâme-i Zihnî*'sinden alınan beyitlerle zen-pârenin lakabı, dış görünüşü, yaşadığı yer, mesleği, kadınlarla bir arada olduğu/ buluştuğu mekânlar ve onlara olan zaafî yüzünden karşılaştığı olaylar gibi hususlar incelenmektedir.

Zen-pârelerin lakapları, yaşadıkları yerler ve meslekleri kısaca anlatılmaktadır. *Sohbetü'l-ebkâr*, *Dere-nâme* ve *Şevk-engîz*'de zen-pârelerin lakapları, onların karakter özelliklerine ima edecek şekilde verilmiştir. Olumsuz çağrışımları bulunan bu lakaplarla; yaşanan çevre ve toplumun kadınlara zaafî olan erkekleri hoş görmediği anlaşılmaktadır. *Nefhatü'l-ezhâr*, *Sohbetü'l-ebkâr*, *Dere-nâme*, *Şevk-engîz* ve *Zen-Dost*'ta, zen-pârelerin yaşadıkları yerler bir-iki beyitte kısaca belirtilmiştir. *Dere-nâme*, *Heft Seyyâre* ve *Şevk-engîz*'de zen-pârelerin, kadınlarla konuşmalarına imkân sağlayacak işlerle uğraştıkları görülmektedir.

Şairler, zen-pârelerin dış görünüşleri, kadınlarla buluştukları yerleri ve başlarından geçen olayları daha detaylı bir biçimde anlatmaktadır. Zen-pârelerin bu özelliklerini ihtiva eden beyitler, mizahî bir üslup taşımaktadır. *Nefhatü'l-ezhâr*, *Şevk-engîz* ve *Hikâye-i Zen-Dost ya da Hikâye-i Meker-i Zenân-ı 'Acûz'* da zen-pâreler aşırı özenli dış

görünüleriyle tasvir edilmektedir. Söz konusu metinlerdeki zen-pâreler, kadınlara sadece şehvî açıdan yaklaştıkları için kendilerini de cinsel açıdan çekici bir biçimde göstermek istemektedirler. Ayrıca kılık-kıyafetlerindeki karikatürize aşırılık, zen-pârelerin içinde buldukları gülünç durumun farkında olmadıklarını açığa çıkarmaktadır. Kadınların ilgisini çekmek için gezdikleri yerler, onlarla buluştuğu mekânlar ise çok daha detaylı bir biçimde anlatılmaktadır. *Nefhatü'l-ezhâr* ve *Şevk-engîz*'de zen-pâreler, İstanbul'daki Yahudi ve Hristiyan topluluklarının düğünlerinde, sebt ve yortu gibi özel günlerinde bulunmaktadır. Bunun sebebi, gayrimüslim kadınların sosyal hayat içerisinde, Müslüman kadınlara kıyasla daha etkin ve görünür olmasıdır. Gayrimüslim kadınları, kendi çevrelerinde rahat bir biçimde görebilmek; bahsi geçen mesnevilerdeki erkekler için aranan bir fırsattır. *Sohbetü'l-ebkâr*, *Heft Seyyâre*, *Hikâye-i Zen Dost ya da Hikâye-i Meker-i Zenân-ı 'Acûz*, *Tırsî Dîvânı*, *Zen-Dost* ve *Sergüzeşt-nâme-i Zihnî*'de bahçe duvarları, bağlar, evler gibi mahremiyeti sağlayan mekânlar zen-pârelerin kadınlarla buluştuğu yerlerdir. *Dere-nâme*'de ise bu sayılan eserlerden farklı olarak erkeğin kadınlara buluştuğu, hatta cinsel münasebetin yaşadığı yer kamusal bir alan olan mesire/piknik yeridir.

Nev'î-zâde Atâyî ve Subhi-zâde Feyzî ve Sünbül-zâde Vehbî hikâyelerinin sonunda zen-pâreleri cezalandırarak beyitlerine didaktik bir içerik kazandırmışlardır. *Nefhatü'l-ezhâr*, *Sohbetü'l-ebkâr* ve *Heft Seyyâre*'de zen-pâreler fiziksel acılar çekerek topluluk önünde rezil edilmektedir. *Şevk-engîz*'de ise zen-pârenin utanılacak bir hâl içerisinde olup bunun farkında olmadan yaşaması da bir bakıma cezalandırmadır. *Dere-nâme*'de Sâbit'in kara mizah anlayışına uygun olarak cezalandırılan şey şehvet değil, yardımseverliktir.

Fennî ve Râmiz Mehmed Efendi'nin beyitlerinde cinselliğe yönelik herhangi bir ima bulunmamaktadır. Bu eserlerde zen-pârelikten kastın, eğlence âlemlerine, içki meclislerine olan düşkünlük olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak, klasik Türk edebiyatında zen-pârelik onaylanmayan bir davranıştır. Şairler, eleştirilerini mizahî temalarla, alaycı üsluplarla birlikte dile getirmektedir. Bu bakımdan söz konusu eserlerdeki beyitler, Osmanlı aydınının evlilik dışı ilişkilere ve dünyevî zevklere olan değer yargılarını ortaya koymaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

Humor has an important place in classic Turkish literature. Sexuality as a theme has a significant part in humorous stories, humorous poems, and other similar genres of classic Turkish literature. Womanizing is an unwelcome behavior in classic Turkish literature. In classic Turkish literature, the weakness of womanizers for women and the ridiculous and embarrassing situations/events they have led by it are told using a humorous language.

In this study, couplets from *Nefhatü'l-ezhâr* and *Sohbetü'l-ebkâr* of Nev'î-zâde Atâyî, *Dere-nâme* of Sâbit, *Heft Seyyâre* of Subhi-zâde Feyzî, *Şevk-engîz* of Sünbül-zâde Vehbî, *Hikâye-i Zen Dost* or *Hikâye-i Meker-i Zenân-ı 'Acûz*, *Sevâhil-nâme* of Fennî, *Dîvân* of Tırsî, *Zen-Dost* of Râmiz Mehmed Efendi and *Sergüzeşt-nâme-i Zihnî* of Bayburtlu Zihnî are taken. These couplets are studied under the titles of womanizer's "nickname", "appearance", "place he lives", "occupation", "places where he

keeps company/ meets with women", "things he has been through because of his weakness for women".

In the mathnawis where the stories about womanizing take part widely, information that briefly introduces the womanizer such as his nickname, appearance, profession and the place he lives is given first, then, the places where he goes to keep company with women or meet with women are told, and lastly, the things that he has been through or the embarrassing positions he is put into because of his fond of women are mentioned. In this respect, the titles in the study were sorted parallel to the plot in the texts from which the couplets were taken. The couplets in the works under each title are also sorted chronologically by the centuries in which they were written.

Womanizers in given texts want to present themselves sexually attractive as they approach women only in terms of lust. Additionally, the cartoonish extremism of their clothing indicates that the womanizers are not aware of the ridiculous situation they are in. The places they go to attract women and the locations where they meet with women are described in much more detail. As a result, womanizing is a disapproved behavior in classic Turkish literature. Poets express their criticism on it through humorous themes and sarcastic styles. In this regard, the couplets in the works in question reveal the value judgments of the Ottoman intellectuals on extramarital affairs and worldly pleasures.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Etik Kurul Kararından muaftır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Katılımcı yok.
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	It is exempt from the Ethics Committee Approval.
<i>Informed Consent:</i>	No participants
<i>Financial Support:</i>	The study received no financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

KAYNAKÇA

- Abdulkadiroğlu, A. (1985). Sakî-nâme-i Belîğ. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 263-275.
- Akman, F. (2012). *Hikâye-i zen dost ya da hikâye-i mekr-i zenân-ı 'acûz (tenkitli metin, inceleme, lügatçe)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Aksoyak, İ. H. (2018). *Gelibolulu Mustafa Âlî Dîvânı*. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58695,gelibolulu-mustafa-ali-divanipdf.pdf?0>.
- Alkan İspirli, S. (1997). *Subhî-zâde Feyzî'nin Hayatı, edebî kişiliği ve hamsesi (inceleme-tenkitli metin)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Alkaya, M. A. (1996). *Taşlıcalı Yahyâ, Kitâb-ı Usûl* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Ambros, E. (1982). *Candid Penstrokes: The Lyrics Of Me'âlî, An Ottoman Poet Of The 16th Century*. Berlin: Klasus Schwarz Verlag.
- Ambros, E. G. (2009). Gülme, güldürme ve gülünç düşürme gereksinimlerinden doğan türler ve Osmanlı edebiyatında ironi. H. Aynur, M. Çakır, H. Koncu, S. S. Kuru & A. E. Özyıldırım (Haz.) *Nazımdan Nesire Edebî Türler: 25 Nisan 2008 Bildiriler* içinde (s. 64-85). İstanbul: Turkuvaz Yay.
- Arslan, M. (2012). *Osmanlı edebiyat-tarih, kültür araştırmaları 1: sâkî-nâmeler*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Ateş, H. (2011). Tekirdağ. *TDV İslâm ansiklopedisi* (C. 40, s. 362-364). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Ayan, H. (1979). *Şeyhoğlu Mustafa-Hurşîd-nâme*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi Yay.
- Aydemir, Y. (2018). *Ramazân Behîştî Dîvânı (elektronik kitap)*. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56445,ramazan-behisti-divanipdf.pdf?0>.
- Bakhtin, M. (2001). *Karnavaldan romana, edebiyat teorisinden dil felsefesine seçme yazılar* (C. Soydemir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Bardakçı, M. (1992). *Osmanlı'da seks*. İstanbul: Gür Yay.
- Baş, B. & Ulu Aslan, E. (2020). Mizahın sınırları: "gülme"nin memleketi olur mu?, *Millî Folklor*, 16 (127), 143-155. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1108236>.
- Başdaş, C. (2018). *Nefî sihâm-ı kazâ (dil özellikleri-metin-dizin)*. İstanbul: Kriter Yay.
- Bayrak, M. (2001). *Halk gülmecesi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Bektaş, E. (2017). *Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Dîvânı*. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55973,pertev-divanipdf.pdf?0>.
- Bergson, H. (1996). *Gülme* (Y. Avunç, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Bingölçe, F. (2007). *Kitâb-ı dâfi-ü'l-gumûm*. Ankara: Alt Üst Yay.
- Bingölçe, F. (2011). *(Tanıklarıyla) Osmanlı argosu sözlüğü*. Ankara: Alt Üst Yay.
- Çavuşoğlu, M. (1979). *Yahyâ Bey, Yûsuf ve Zelîhâ*. İstanbul Üniversitesi Yay.
- Çavuşoğlu, M. & Tanyeri, M. A. (1987). *Zatî Divanı* (C. 3). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- Çavuşoğlu, M. & Tanyeri, M. A. (1989). *Üsküblü İshâk Çelebi, Dîvan: tenkidli basım*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yay.
- Çelik, M. F. (2019). *Klasik Türk şiirinde tipler* (Yayımlanmamış doktora tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Çiftçi, H. (1998). Klâsik İslâm edebiyatında hiciv ve mizah, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 10, 39-162.
- Demirayak Özsoy, B. (1997). *Sergüzeşt-nâme-i Zihnî (Bayburtlu Zihnî)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

- Demirel, Ş. (2017). *Mânî Dîvân ve şehringîz-i Bursa*. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55755,divan-ve-sehr-engiz-i-bursapdf.pdf?0>.
- Demirkazık, H. İ. (2009). 18. YY. şairi Mustafa Fennî Dîvânı (inceleme-tenkitli metin-dizin). (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Devellioğlu, F. (2006). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Doğan, M. N. (2010). *Fuzûlî Leylâ ve Mecnûn*. İstanbul: Yelkenli Kitabevi.
- Ergin, M. (1986). *Orhun abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yay.
- Escarpit, R. (2016). *Mizah* (M. Yalçın, Çev.). Ankara: İmge Yay.
- Gölpınarlı, A. (1981-1983-1984). *Mesnevî tercümesi ve şerhi* (C. 1-6). İstanbul: İnkılap ve Aka Yay.
- Günay, U. & Horata, O. (1994). *Yunus Emre risâletü'n-nushiyye*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Gürgendereli, M. (2017). *Mostarlı Hasan Ziyâî Dîvânı*. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56211,mostarli-hasan-ziyai-divanipdf.pdf?0>.
- Horata, O. (2016-2017). *Cemâlî Hümâ vü Hümâyûn: inceleme, tenkitli metin, tıpkıbasım*. Cambridge: Harvard Üniversitesi Yay.
- İnce, A. (2000). *Cem Sultan Cemşîd ü Hurşîd*. Ankara: TDK Yay.
- İsen, M. & Burmaoğlu, H. B. (1978). Bursa şehringîzi (Lami'î Çelebi). *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3, 57-105.
- Kaçalın, M. S. (t.y.). *Kutadgu Bilig-metin*. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10716,yusufhashacibkutadgubiligmustafakacalinpdf.pdf?0>.
- Kaçalın, M. S. (2000). Abdülhalim Galip Paşa'nın Mutâyebât-ı Türkiyye'si. *Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 24 (1), 137-185.
- Karacan, T. (1990a). *Sâbit Dere-nâme*. Sivas: Dilek Basımevi Yay.
- Karacan, T. (1990b). *Sâbit, Amrû'l-leys*. Sivas: Dilek Basımevi Yay.
- Karacan, T. (1990c). *Sâbit Berber-nâme. Çevren*, 76, 37-44.
- Karacan, T. (1991). *Bosnalı Alaeddin Sâbit Dîvânı*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yay.
- Kaya, B. A. (2020). *Osman Nevres Dîvânı*. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/76247,osman-nevres-divanipdf.pdf?0>.
- Kılıç, F. (2017). *Âşık Çelebi Dîvânı*. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55975,asik-celebi-divanipdf.pdf?0>.
- Kortantamer, T. (1997). *Nev'î-zâde Atâyî ve hamse'si*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- Kuru, S. S. (2000). *A sixteenth century scholar Deli Birâder and his Dâfi'u'l-Gumûm ve Râfi'u'l-Humûm*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Cambridge University.
- Kuru, S. S. (2005). Biçimin kıskacında bir 'tarih-i nev-icad' Enderunlu Fâzil Bey ve Defter-i Aşk adlı mesnevisi. G. Kut & F. Büyükkarcı Yılmaz (Haz.), *Uyurlardan Osmanlıya Şinasi Tekin'in anısına* içinde (s. 476-506). İstanbul: Simurg Kitapçılık Yay.
- Kutlar Oğuz, F. S. (2002). Cinselliğin estetik anlatımı [Hüsrev ü Şîrîn, Hümâ vü Hümâyûn, Cemşîd ü Hurşîd]. *Kebikeç*, 13, 89-109. Erişim adresi: https://kebikecdergi.files.wordpress.com/2012/07/07_kutlar.pdf.
- Kutlar Oğuz, F. S. (2017). *Arpaemîni-zâde Mustafâ Sâmî Dîvânı*. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56084,arpaeminizade-mustafa-sami-divanipdf.pdf?0>.
- Kuzubaş, M. (2005). *Nev'î-zâde Atâî'nin Nefhatü'l-ezhar mesnevisi*. Samsun: Deniz Kültür Yay.
- Morreall, J. (1997). *Gülmeyi ciddiye almak*. (K. Arsever & Ş. Soyar, Çev.). İstanbul: İris Yay.
- Nesin, A. (2001). *Cumhuriyet dönemi Türk mizahı*. (T. Çeviker Haz.), İstanbul: Adam Yay.
- Nutku, Ö. (1985). *Dünya tiyatrosu tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Onur, N. (1991). *Hamdî, Yusuf u Züleyhâ*. Ankara: Akçağ Yay.

- Öngören, F. (1983). *Cumhuriyet dönemi Türk mizahı ve hicvi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Öztoprak, N. (2000). *Refi-i Âmidî, Cân u Cânân*. İstanbul: Türk Gençlik Vakfı Yay.
- Öztürk, N. (2002). *Zenân-nâme, Enderunlu Fâzıl* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Polat, F. (2003). *Râmiz Mehmed Efendi Dîvânı (edisyön-kritik-metin-inceleme)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Sanders, B. (2001). *Kahkahanın zaferi yıkıcı tarih olarak gülme*. İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Sürelli, B. (2007). *XVIII. yüzyıl Osmanlı şiirinde değişim ve Sünbülzâde Vehbî'nin Şevk-Engiz'i* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- Tarlan, A. N. (1970). *Zatî Divânı (edisyön kritik ve transkripsiyon) gazeller kısmı (C.1-2)*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- Tatçı, M. (1991). *Yunus Emre Divanı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Tekin, Ş. (2005). *Kaşgarlı Mahmud, Divanü Lugâti't-türk*, S. Erdi-S. Tuğba Yurtsever (Haz.). İstanbul: Kabcacı Yay.
- Timurtaş, F. K. (1963). *Şeyhî ve Hüsrev ü Şîrîn'i (inceleme-metin)*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- Turan, L. (2008). Yenişehirli Avnî Bey'in Mir'at-ı Cünûn'u. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 3 (2), 680-736. doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.318>.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Türkmen, F. (1997). Günümüzde mizah teorileri ve Nasreddin Hoca fıkraları. *Türk Yurdu Dergisi*, 114, 21-24.
- Usluer, F. (2007). Aşk mesnevilerinde cinsellik mazmunları. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2 (4), 795-822. doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.208>.
- Ünver, N. (2020). *Gelibolulu Sürûrî Dîvânı*. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/73951,gelibolulu-sururi-divanipdf.pdf?0>.
- Üst, S. (2018). *Edirneli Nazmî Dîvânı*. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-206284/edirneli-nazmi-divani.html>.
- Yelten, M. (2017). *Nev'î-zâde Atâyî, Sohbetü'l-ebkâr*. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55751,sohbetul-ebkarpdf.pdf?0>.
- Yenikale, A. (2017). *Sünbülzâde Vehbî Dîvânı*. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56212,sunbulzade-vehbi-divanipdf.pdf?0>.
- Yerlikaya, A. (2014). *Nev'î-zâde Atâyî'nin üç mesnevisinde cinsel söylemler ve iktidar ilişkileri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- Yılmaz, K. (2017). *İbrahim Tırsî ve Dîvânı*. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55911,ibrahim-tirsi-ve-divanipdf.pdf?0>.
- Yazar, İ. (2012). *Kânî Dîvânı*. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55833,3-kani-divanipdf.pdf?0>.